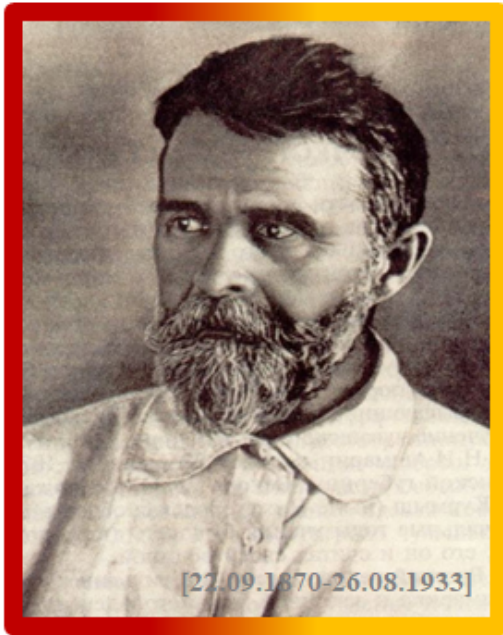

□ SİNAN GÜZEL

ÇUVAŞ DİL BİLİMİ ÇALIŞMALARININ BÜYÜK İSMİ

N. İ. AŞMARIN

[DOĞUMUNUN 150. YILI MÜNASEBETİYLE]

Çuvaşça araştırmalarının en önemli isimlerinden biri olan N. İ. Aşmarin, 22.09.1870 tarihinde Çuvaşistan'ın Yetirne [Rusça Yadrin] şehrinde, fakir bir Rus ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Çocukluk ve gençlik çağları bir başka Çuvaş yerleşimi olan Kurmuş'ta geçen Aşmarin'in Çuvaşça ve Çuvaş kültürüne yönelik ilgisi ise bu yıllarda ortaya çıkar. Söz konusu ilgisini ilerleyen yıllarda mesleki yaşamına da taşıyacak olan araştırmacının oldukça iyi bir eğitim aldığını görüyoruz. İlköğrenimini Kurmuş'ta, ortaöğrenimini Nijnijnovgorod Gimnazyumu'nda tamamlayan Aşmarin, yükseköğrenimini ise Moskovadaki Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nde alır. Burada Arapça, Farsça, Türkçe gibi dilleri öğrenen müstakbel araştırmacı, dönemin en önemli doğu bilimcilerinden biri olan F. Y. Korş'un öğrencisi olur. 1894 yılında buradan mezun olmasının

ardından, sırasıyla N. İ. İlminskiy'in Kreşin Tatar Okulunda, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsünde, Simbirsk Çuvaş Okulunda, Azerbaycan Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümünde ve Kazan'daki Doğu Eğitim Enstitüsünde çalışır.

Çuvaşçaya ilişkin çalışmalarıyla bilim dünyasında adını duyuran N. İ. Aşmarin'in, dilbilimin çeşitli alanlarına ait pek çok yapıtı bulunmaktadır. Araştırmacı; Çuvaş halkının etnik tarihi, Çuvaşçanın dil tarihi, Çuvaşçanın ses bilgisi, Çuvaşçanın biçimbilgisi, Çuvaşçanın söz dizimi, Çuvaş diyalektolojisi, Çuvaş folkloru, Çuvaşçanın söz varlığı gibi alanlarda bizzat sahadan derlediği malzemeler temelinde yayınlar yapar. Günümüzde hâlâ bilimsel değerini korumakta olan söz konusu çalışmaların öne çıkanları ise şunlardır: *Materialı dlya issledovaniya Çuvaşskago yazıka* [1898]; *Bolgarı i Çuvaşi* [1902]; *Opit issledovaniya Çuvaşskogo sintaksisa I* [1903]; *Osnovi çuvaşskoy mimologii (o podrajatel'nuh slovah v çuvaşskom yazıke)* [1918]; *Opit issledovaniya Çuvaşskogo sintaksisa II* [1923]; *O morfologičeskih kategoriyah podrajaniya v çuvaşskom yazıke* [1928].

N. İ. Aşmarin'in en önemli eseri ise kuşkusuz *Çıvaş Sımahışen Kñeki - Thesaurus Linguae Tschuwaschorum - Slovar Çuvaşskogo Yazıka* şeklinde Çuvaşça, Latince ve Rusça başlıklandığı

Çuvaşça sözlük çalışmasıdır. 54000'in üzerinde sözden oluşan yapıt; Çuvaşları, Çuvaşçayı ve Çuvaşistan'ı konu edinen pek çok disiplin için önemli bilgiler sunan 17 ciltlik bir dil hazinesidir. İlk iki cildi 1910 ve 1912 yıllarında basılan eserin, diğer 15 cildi ise 1950 yılına değin parçalar hâlinde yayımlanır.

2020 yılı, bilim çevrelerince Çuvaş dilbilimi araştırmalarının kurucusu olarak tavsif edilen N. İ. Aşmarin'in 150. doğum yıldönümü. Biz de Çuvaşça çalışmalarının bu büyük isminin hatırası önünde saygıyla eğiliyoruz.

Toprağı bol olsun!

Çuvaşça *Yıvır tıpri şımıl pultır!* [hh. Ağır toprağı hafif olsun!]

Н. И. АШМАРИН – ЧАВАШ ПĔЛĔВĔНЧИ ЧИ ПĔЛТЕРĔШЛĔ ЯТ

[ЏУРАЛНĀРАНПА 150 ЏУЛ ЏИТНИНЕ ХАЛАЛЛАСА]

Чăваш тĕпчевçисенчен чи пĕлтерĕшли Н. И. Ашмарин 1870 çулта Чăваш Енĕн Етĕрне [вырăсла ячĕ – Ядрин] хулинче вырăс çемийнче çуралнă. Ачалăхĕпе самрăклăхĕ Кăрмăшра иртнĕ. Ашмаринăн чăваш халăхĕпе кăсăкланасси çак çулсенчех палăрма пуçланă. Эпир çакна куратпăр: аслăлăх ёçне хайĕн интересĕпе килĕшүүлĕн пурнăçлакан тĕпчевçĕ чылай лайăх пĕлүү илнĕ: Кăрмăшри пуçламăш шкулта пĕлүү пухнă, Чулхула гимназийĕнче вĕреннĕ, Кайран Мускаври Хёвел тухăç чĕлхисен (Лазарев) институтне кĕнĕ. Çак институтра пулас асчах араб, перс тата турккă чĕлхине вĕреннĕ, çав вăхăтри чи паллă Хёвел тухăç тĕпчевçин Ф. Е. Корш академикĕн вĕренекенĕ пулнă. 1894 çулта вĕренсе тухнă хыççын Н. И. Ильминскин крешĕн тутар шкулĕнче, археологипе этнографи институтĕнче, Чĕмпĕр чăваш шкулĕнче, Азербайджан патшалăх университетĕн тĕрĕк пĕлĕвĕн кафедринче тата Хусанти Хёвел тухăç вĕренүү институтĕнче ёçленĕ, чăваш чĕлхин тĕрлĕ ыйтăвне уçса паракан нумай аслăлăх ёçĕ сырнă.

Тĕпчевçĕ ятарласа пухнă материалсене тĕпе хурса чăваш халăхĕн тата чĕлхин кун-çулĕ çинчен, сасă тытăмĕ, лексикологийĕ, морфологийĕ, синтаксисĕ, диалектологийĕ, фольклорĕ пирки сахал мар тĕпчев ёçĕ хатĕрленĕ. Унăн паянхи кунчченех пахалăхне сұхатман чи пĕлтерĕшлĕ ёçсем: *Материалы для исследования чувашского языка* [1898]; *Болгары и чувашы* [1902]; *Опыт исследования чувашского синтаксиса – I* [1903]; *Основы чувашской мимологии (о подражательных словах в чувашском языке)*. [1918]; *Опыт исследования чувашского синтаксиса – II* [1923]; *О морфологических категориях подражания в чувашском языке* [1928].

Н. И. Ашмаринăн чи кирлĕ ёçĕ, ним иккĕленмелли те çук, – *Чăваш сăмахёсен кёнеки = Thesaurus Linguae Tschuwaschorum = Словарь чувашского языка сăмах кёнеки*. 54000 ытла сăмахран тăракан словарьте чăваш пурнăçĕпе сыхăннă пур ыйтăва та уçса панă, вăл – 17 томлă чĕлхе мулĕ. Малтанхи икĕ томне 1910 тата 1912 çултах пичетлесе кăларнă, ытти 15 томне вара 1950 çулчченхи тапхăрта кун çути кăтаргнă.

2020 çулта Н. И. Ашмарин хальхи чăваш чĕлхе пĕлĕвĕн никёсне хываканĕ 150 çул тултарать. Эпир чăваш чĕлхинчи çак аслă ята асра тытса яна хисеплĕн пуç таятпăр. Йывăр тăпри сăмăл пултăр!